

PAPER DETAILS

TITLE: Çocukta Kendini Koruma Bilinci Kazandırma Amaçlı Çevrimiçi Ortamlar Ölçeği Geliştirme Çalışması

AUTHORS: Seçil EREN,Mukaddes ERDEM

PAGES: 63-87

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1160246>

Developing an Online Environment Scale for Raising Awareness of Self-Protection for the Child

Seçil EREN *¹ , Mukaddes ERDEM ²

* Corresponding Author, secilysr@gmail.com

¹ Gazi University, Ankara, Turkey, secilysr@gmail.com,

² Hacettepe University, Ankara, Turkey, mukaddese@gmail.com

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 06/05/2020

Accepted: 07/06/2020

Published: 20/06/2020

Keywords:

Scale Development

Self-Consciousness

Online Learning Environment
for Children

ABSTRACT

The purpose of this research; To develop a set of criteria for the features of online multimedia created to raise awareness of children about protecting themselves from negativity and taking their own precautions. For this purpose, the mixed method was used. The scale creation process started with literature review and analysis of existing children's sites. The focus was on child characteristics (developmental, cultural, social), characteristics of online environments, research results related to children and online environment. Then, 14 children attending the 4th and 5th grades were observed and interviewed in applied environments. Interview and observation records were analyzed by content analysis and the data were used in the creation of criteria. The 170-item draft scale that was formed was presented to the preliminary examination of 8 experts from the Department of Computer Education and Instructional Technologies, and items with intelligibility problems were eliminated and a 92-item scale was obtained. The 92-item scale was presented to the experts, and each item in the scale was asked to evaluate 1-5 in terms of "Materiality, Understandability and Related Dimension Belonging". After adjustments made in line with the opinions of 90 experts, a 74-item scale was obtained and confirmatory factor analysis was performed on 74 items. Confirmatory factor analysis was done for each sub-dimension (Access, Motivation, Learning, Content, Support) and a 47-item scale was created as a result. The reliability coefficient for the overall scale was calculated as .94.

Çocuğa Kendini Koruma Bilinci Kazandırma Amaçlı Çevrimiçi Ortamlar Ölçeği Geliştirme Çalışması

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 06/05/2020

Kabul: 07/06/2020

Yayın: 20/06/2020

Anahtar Kelimeler:

Ölçek Geliştirme

Kendini Koruma Bilinci

Çocuğa Yönelik Çevrimiçi

Öğrenme Ortamı

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; çocukları, kendilerini olumsuzluklardan koruyabilme ve kendi önlemlerini alabilme konusunda bilinçlendirmek için oluşturulan çevrimiçi çoklu ortamların özelliklerine dair bir ölçütler takımı geliştirmektir. Bu amaçla, karma yöntemle başvurulmuştur. Ölçek oluşturma süreci, alan yazın taraması ve var olan çocuk sitelerinin incelenmesi ile başlamıştır. Çocukların özellikleri (gelişimsel, kültürel, sosyal), çevrimiçi ortamların özellikleri, çocuklar ve çevrimiçi ortam ile ilişkili araştırma sonuçları odaklanılan noktalar olmuştur. Daha sonra 4. ve 5. sınıfa devam eden 14 çocukla, uygulamalı ortamlarda gözlem ve görüşme yapılmıştır. Görüşme ve gözlem kayıtları içerik analiziyle incelenmiş ve veriler ölçütlerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Oluşan 170 maddelik taslak ölçek Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünden 8 uzmanın

ön incelemesine sunulmuş ve anlaşılabilirlik sorunu olan maddeler elenerek 92 maddelik bir ölçek elde edilmiştir. 92 maddelik ölçek uzmanlara sunularak ölçekteki her bir maddeyi “Önemlilik, Anlaşılabilirlik ve İlgili Boyuta Aitlik” açılarından ve 1-5 arası değerlendirmeleri istenmiştir. 90 uzmanın görüşleri doğrultusunda yapılan düzenlemelerden sonra 74 maddelik bir ölçek elde edilmiş ve 74 madde üzerinden doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi her alt boyut (Erişim, Motivasyon, Öğrenme, İçerik, Destek) için ayrı ayrı yapılmış ve sonucunda 47 maddelik ölçek oluşturulmuştur. Ölçeğin geneli için güvenirlik katsayısı, .94 olarak hesaplanmıştır.

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri artık hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Özellikle içinde bulunduğumuz dönemde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının yayılmasını önlemek ve yavaşlatılmasına yönelik farkındalık çalışmalarını yaygınlaştırmak için yine bilgi ve iletişim teknolojilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri pandemi dönemiyle faaliyetleri sekteye uğrayan eğitim kurumları için çok önemli hale gelmiştir. Nitekim, Birleşmiş Milletler, pandemiden dünyada 770 milyon öğrenen kitlesinin etkilendiğini duyurmuştur (Zhong, 2020). Dolayısıyla eğitimin devam edilebilmesi için uzaktan eğitim çalışmaları zorunluluk haline gelmiş ve birçok ülkede bu doğrultuda uygulamalar ortaya konulmuştur (Telli & Altun, 2020; Özer, 2020). Okulların kapalı olduğu ve çevrimiçi ve uzaktan eğitimin uygulanmaya çalışıldığı şu dönemde internet kullanım oranları da kaçınılmaz olarak önemli ölçüde yükselmiştir. Pandemi sürecini de kapsayan Dijital 2020 Raporunda dünyadaki internet kullanıcılarının ve sosyal medya kullanıcılarının sayısının, son birkaç ay içinde 300 milyondan fazla arttığı belirtilmektedir (We Are Social, 2020). Eğitime ara verilmemesi ve sosyal mesafe adı altında çevrimiçi ortamlara yönlendirilen çocukların da aynı oranlarda bu artışın içerisinde yer aldığı açıktır. Bu bağlamda internetin gündelik yaşamımızın doğal bir parçası haline gelmesi ve tüm yaş grubundan insanların yoğun olarak kullandığı bir ortam niteliği kazanması çocuklar için bazı riskleri de beraberinde getirmektedir.

Kolay erişilen ve yoğun olarak kullanılan çevrimiçi ortamların öğrenme ve öğretme amaçlı kullanılabilme potansiyeli kuşkusuz en çekici yanlarından biridir. Bu potansiyelin fark edilmesinden bu yana onun daha etkili kılınmasına dönük çabalar da giderek artmaktadır.

Bu bağlamda; bir yandan internetin potansiyelinden yararlanmak bir yandan da özellikle çocuklara yönelik olası tehdit ve riskleri azaltmak için çocuğa kendini koruma bilinci kazandırmak önemli görünmektedir. Bu durumlardan hareketle bu çalışmada çocuklara yönelik çevrimiçi ortamlara ilişkin bir ölçütler takımı

geliştirilmiştir. Böylece çocukların hem gerçek yaşamda hem de sanal dünyada karşılaşılması muhtemel risklerden korunarak internetin olanaklarından yararlanmanın olanakları artırılmaya çalışılmıştır.

1.1. Çevrimiçi Ortamlar

İnternet üzerinde artık çok sayıda çevrimiçi öğrenme ortamı bulunmaktadır. Dolayısıyla tasarımcıların ve geliştiricilerinin kendi ortamlarını kullanıcılar için diğerlerinden çekici ve işlevsel yapma zorunluluğu vardır. Bir öğrenme ortamının verimliliğinde üç faktörün çok önemli olduğu söylenebilir. Bunlar; hedef kitle, öğrenme içeriği ve ortam özellikleridir (Arkün, Baş, Avcı, Çevik & Gürcan, 2009). *Hedef kitle*, geliştirilen çevrimiçi öğrenme ortamının kullanıcısı olan ve ortamın geliştirilme amacına bağlı olarak değişmesi beklenen bireyleri ifade etmektedir. Kullanıcıların özellikleri, beklentileri, tercihleri etkileşerek değişecekleri ortamların niteliğini farklılaştırmayı gerektirir. *Öğrenme içeriği* ise öğrenilecek olanı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Öğrenilecek olanın yapısı, niteliği, öğrencilerin bu konudaki ön yaşantıları, kullanıcılar için ilgi ve önem derecesi gibi konular yine çevrimiçi öğrenme ortamının niteliğini belirleyecektir. *Ortam* ise öğrenmenin gerçekleşeceği etkileşim ortamını ifade etmektedir. Ortamın teknik alt yapısı, kullanıcıya sağladığı özgürlük ve fırsatlar, kontrol olanakları vb. birçok konu yine çevrimiçi öğrenme ortamlarının geliştirilmesi noktasında dikkate alınmak durumundadır (Pala & Erdem, 2015; Çağlar & Kocadere, 2015). Bu çerçevede bu çalışmada ölçütler, hedef kitle olarak çocuklar, öğrenme içeriği özellikleri ve ortam olarak internet dikkate alınarak belirlenmiştir.

1.2. Hedef Kitle Olarak Çocuklar

İnsan bir etkileşim ortamına doğar ve bu ortamla etkileşimi içinde öğrenir, gelişir. Neyle etkileştiklerimiz gelişimimizi ve öğrenmemizi belirler. O halde bireyin özellikleri hakkında dün söylenenlerle bugün söylenenler arasında farklılıklar olmalıdır. Bugünün ve yarının çocuklarını hedeflemiş çalışmamız bu noktada yeniçağın çocukları üzerine odaklanacaktır.

Prensky'e (2001a) göre bugünün çocukları, "...bütün yaşamlarını bilgisayar, video oyunları, dijital müzik oynatıcıları, video kameralar, cep telefonları ve yeniçağın bütün araçları ile çevrili olarak ve onları kullanarak geçirmektedirler". Dolayısıyla sevdikleri sevmedikleri şeylerden, dikkatleri ve öğrenme etkinliklerine kadar birçok özellikleri farklılaşmıştır. Benzer biçimde yeniçağın çocuklarının farklılaştığı görüşünde olan Pedró (2006) bu yeni özellikleri üç grupta toplamıştır: (1) *Alternatif Bilişsel Özellikler*, (2) *Kültürel ve Sosyal Değerler ve* (3) *Öğretme- Öğrenmeye Dair Beklentiler*.

IOWA State Üniversitesi'nin (2006) belirlediği bu özellikler ve ilgili uygulamalar ile Pedró (2006)' nun belirlemiş olduğu yeni nesil öğrenme-öğretme beklentilerinin benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Örneğin

çocukların “işbirlikli öğrenmekten hoşlanmaları” ve yeni neslin “işbirlikli ve ağ üzerinden çalışma olanakları beklentisi” her iki durum için de geçerlidir ve bu işbirlikli öğrenme isteği teknoloji sayesinde farklı ortamlarda da gerçekleştirilebilir nitelik kazanmıştır. Yine aynı şekilde yeni nesil beklentilerinden olan “Olabilirdiğince geniş bir aktivite yelpazesi beklentisi” ve “Yeni bir şeyleri denemek için çok çabuk motive olur ve isteklidirler” hedef kitle özelliği, çocuklara sanal ortamda sunulacak etkinliklerin olabileceğince zenginleştirilmesinin avantaj olduğunu göstermektedir. Bu benzerlikler ile çocuklar ve teknolojinin etkileşiminin çift taraflı olduğunu anlaşılabılır. Oblinger ve Oblinger’e (2005) göre “Yeni nesiller (Net Gen) açısından tanımlanan eğilimler, özellikler sadece bir yaş olgusu değildir. Yaş, teknoloji kullanımından daha az önemlidir. Bilişim teknolojilerini yoğun olarak kullanan bireyler yeni nesle benzer özelliklere sahip olma eğilimindedirler”. Bu durumda öğrenme ortamları düzenlenirken sadece yaşı belirgin gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurulmamalı ayrıca hedef kitlenin etkileşimde bulunduğu ortamların gelişen özellikleri de dikkate alınmalıdır. Bu noktada çocuklar için geliştirilecek çevrimiçi çoklu öğrenme ortamlarının özelliklerine değinmek anlamlı olacaktır.

1.3. Çevrimiçi Çoklu Öğrenme Ortamları

Teknolojideki gelişim sadece çocukların değil çevrimiçi ortamların da değişimini beraberinde getirmiştir. Bu değişimler ile İnternet olanakları salt metin tabanlı olmaktan çıkmış; resim, video, animasyon, ses gibi medyaları içine alan çoklu ortamlara dönüşmüştür. Ayrıca İnternet artık sadece bilgiye ulaşma değil aynı zamanda bilgi üretiminin yapıldığı, paylaşıldığı etkileşimli ortamlar halini almıştır. Dolayısıyla bu özellikleri ile İnternetin, öğrenmeyi çevrimiçi ortamlara taşımada önemli bir potansiyel olduğu söylenebilir.

Gümüş (2010) çevrimiçi öğrenmenin; İnternet teknolojileri, TV, cep telefonları gibi ortamlar aracılığı ile metin, ses, hareketli video, grafik ve animasyon gibi elektronik araçlarla eğitim materyallerinin dağıtımına dayanan eğitim ve öğretim aktiviteleri olarak isimlendirilebileceğini belirtmiştir. Cantoni, Cellario & Porta (2004) ise e-öğrenmenin, içerik(resimler, sesler, yazı çalışmaları) türlerini değiştirerek, dikkati çeken etkileşim oluşturarak, anında geri bildirim sağlayarak, diğer e-öğrenenler ve e-öğitmenlerle etkileşimi teşvik ederek (sohbet odaları, tartışma tahtası, e-mail) akılda tutulma oranını geliştirebileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla; çevrimiçi öğrenme, günümüzdeki mevcut öğrenme biçimlerinin en dinamik ve zenginleştirilmiş biçimlerinden birisidir (Ergül, 2006). Çünkü çevrimiçi ortamlar gelişen teknoloji kullanımına elverişlidir. Örneğin; bu ortamlarda etkileşimli web sayfaları, elektronik posta, dosya transferi, tartışma ve haber grupları, sohbet odaları gibi İnternet hizmetleri aracılığıyla öğrenciler ve eğitimciler arasında eşzamanlı ya da eşzamansız iletişim kurulabilmektedir (Demirli, 2002). Bu şekilde bireyler arasında etkileşim sağlanıp, düşünme kabiliyetleri gelişip

bilgi yapılanması daha etkili ve verimli gerçekleştirilebilir. Ayrıca içeriğin görsel öğelerle desteklenerek anlaşılabilirliği kolaylaştırmaya yönelik katkısı gibi faktörler e-öğrenmenin öğretme-öğrenme sürecine kattığı artılar olarak ele alınabilir (Yalın, 2000; akt. Işık & Yağcı, 2011). Bu bağlamda Gümüş (2010), çevrimiçi ortamlarda verimliliği, etkililiği, çekiciliği ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, kullanılan içerik tasarımı ve içeriğin sunumunun daha da önem kazandığına vurgu yapmaktadır. Bu noktada içerik sunumunda önemli bir yere sahip çoklu ortamlar devreye girmektedir. İnternet sağladığı olanaklarla çevrimiçi çoklu öğrenme ortamları oluşturmayı kolaylaştırmaktadır. Kullanılan çoklu ortam teknolojilerinin yardımıyla bilgi alışverişi ve işbirliği kolayca sağlanabilmektedir.

1.4. Öğrenme İçeriği ve Özellikleri: Çocuk ve Risk

Çocuk istismarları, çocukların içinde bulunduğu ortamlarda (gerçek veya sanal) maruz kaldıkları riskler ve olumsuzluklar birçok kanal aracılığıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu durumların önlenmesi için **NCA-CEOP TUK (ThinkUKnow) Programı** gibi bazı çalışmaların ve programların yapıldığı alan yazında dikkat çekmektedir (Beatbullying, Bullying & Truancy Report, 2006; Davidson, Lorenz & Martellozzo, 2009). Bu tür programların içinde yer alan aynı zamanda çalışmamızın içerik çerçevesini belirleyen kavramlar ve içerikler çocuk istismarı, sanal zorbalık, zorbalık türleri olarak sıralanabilir (Eren & Erdem, 2019).

Çocuk istismar boyutlarını fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ve psikolojik istismar ve ihmal olarak belirleyen Dünya Sağlık Örgütü, çocuk istismarını ise “çocuklara fiziksel ve/veya duygusal anlamda yanlış davranılması, cinsel istismar, ilgisizlik ve ihmalkârlık, ayrıca çocukların ticari anlamda ve başka biçimlerde sömürülmesi” olarak tanımlamıştır (WHO, 2006). İstismarın yanı sıra çocuklar için akranları da risk faktörü oluşturmaktadır. Bu riskler zorbalık adı altında Olweus(2005) tarafından, “*bir öğrenci, bir veya birden fazla öğrencinin olumsuz davranışlarına, tekrarlı olarak ve birçok kez maruz kalıyorsa zorbalığa maruz kalmıştır veya kurban olmuştur*” şeklinde tanımlanmıştır. Bazı zorbalık davranış biçimlerine 3 kategori içinde örnekler verilebilir (Totan, 2007; Eren& Erdem, 2019): *Fiziksel saldırganlık*: itme, dürtme, tükürme, tekmeleme, vurma, mala zarar verme, hırsızlık, silahla tehdit etme. *Sözel saldırganlık*: Alay etme, İsim takma, Kötü bakma, Sataşma, Telefonla korkutma, Alt kimliğiyle, cinsel eğilimleriyle alay etme, Başkasını tehlikeli işlere cesaretlendirme, Mala karşı sözel tehdit oluşturma, Sözel olarak şiddet tehdidi oluşturmak veya başkasının bedenine zarar vermesini dayatmak, Baskı kurma, Haraç alma. *Sosyal Yalıtım*: Dedikodu yayma, Utandırma, Diğer öğrencilerin ona aptalmış gibi bakmasını sağlama, Hakkında söylenti yayma, Gruptan dışlama, Kine kışkırtma, Irkçı, seksist

veya homofobik yalıtım, Diğerlerinin suçlamasını sağlamak, Toplum önünde küçük düşürme, Kötü niyetli söylentiler yayma.

Çocuklara karşı yapılan bu tür davranış türlerinin çoğu fiziksel ortamların yanı sıra çocukların uzun süre vakit geçirdikleri yaşamlarının bir parçası olan sanal ortamları da ele geçirdiği ve aynı riskleri sanal ortamların da taşıdığı söylenebilir. Durak & Seferoğlu (2016) bilişim teknolojilerinin en etkili kullanıcılarından olan gençlerin bu teknolojileri çeşitli amaçlarla (bilgiye ulaşma, duygu ve düşüncelerini özgürce paylaşma, sosyal arkadaşlıklar ve iletişim kurma vb.) kullandığını ifade ederken bu fırsatların denetimsiz ve kötü amaçla kullanımının bazı olumsuz durumları da beraberinde getirebileceğini vurgulamışlardır. Bu olumsuz durumlar ise “sanal zorbalık” kavramı altında alan yazında dikkat çekmektedir.

“Sanal zorbalık (Cyberbullying)” tanımı “bir kişinin diğer kişi çevrimiçi, cep telefonu ya da diğer elektronik araçları kullanırken sürekli rahatsız edilmesi, kötü muamele edilmesi ya da alay edilmesi” olarak ifade edilmiştir (Hinduja & Patchin , 2010). Bazı sanal zorbalık türleri çevrimiçi kavga (flaming), zarar verme (harassment), iftira (denigration), başka bir kimliğin arkasına sığınma (impersonation), başkasının bilgilerini internet ortamında izinsiz kullanma (trickery), sanal dışlama (exclusion) ve sanal taciz (cyber stalking) olarak karşımıza çıkmaktadır (Willard; 2007). Ayrıca siber zorbalığın geleneksel zorbalığa göre bazı farklı yönleri olduğu görülmektedir (Durak & Seferoğlu, 2016): coğrafi sınıfının olmaması, zorbanın isimsiz oluşu ve tespitinin zorluğu, zorbalık davranışının 7/24 gerçekleşme olasılığı, güvenli alanın yokluğu ve kaçış zorluğu, Kurban ve zorba arasındaki güç dengesizliği bunlardan bir kaçıdır.

Çocuklara yönelik risklere baktığımızda zorbalığın hangi türü olursa olsun hedeflenen bireyin olumsuz etkilenmesi ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla çocukların bu anlamda farkındalığını artırmak ve bu tür durumların önüne nasıl geçebileceğine dair bilgilendirmek anlamlı görülmektedir. Ancak metinsel bilgilendirmelerin yanında konuları animatif videolar, örnek olay videoları, karikatür gibi nesneler kullanarak çevrimiçi çoklu ortamlardan yararlanmak, içerikte yanlış anlamların önüne geçilmesi ve daha nitelikli sunum hazırlanması konusunda avantajlı olması beklenmektedir. Aslında internetin tamamen güvenli yapılamayacağının bilinmesi gerekir. Bu yüzden, çocuklara sanal zorbalık gibi durumları yönetme becerileri, birbirlerini bu konuda desteklemek için teşvik etmek, çocukların maruz kalabileceği materyallere karşı olumsuz etkilenmemesi adına dirençlerinin oluşturulması gerekmektedir (Cross, Richardson, Douglas & Vonkaenel-Flatt, 2009).

1.5. Araştırmanın amaç ve önemi

Digital 2020 raporuna göre dünya nüfusunun %59'u İnternete erişebilmekte ve günlük ortalama 6 saat 43 dakika İnternet kullanmaktadır (We Are Social, 2020). Çağıltay (2011)'a göre bu durum çocukları küçük yaşta yaşanabilecek bazı risklere karşı açık bırakmaktadır. Bu noktada bilişim teknolojileri, özellikle internet, üzerinde önemle durulması gereken bir oluşumdur. Özellikle çocuğa yönelik cinsel istismar, sanal zorbalık, ihmaller gibi risklerin artışıdaki en önemli etmenlerden biri olan internet aynı zamanda koruyucu ve önleyici en güçlü ortamlardan biri haline dönüştürülebilir. İyi hazırlanmış sitelerle geniş kitlelere ulaşılabilir ve hem eğitim, hem bilgilendirme hem paylaşma amacıyla kullanılabilir.

Çelen, Çelik ve Seferoğlu (2011) ise bu konuda çocukların ve gençlerin çevrimiçi ortamlarda istenmeyen, yani riskli durumlarla karşılaşmalarını engellemek için kişisel koruma önlemleri ile desteklenmesini önermişlerdir. Ayrıca yasaları uygulayıcı birimler, çocuklara dönük web sitesi tasarımları ve kullanışlı ara yüzler, güvenli arama yöntemleri, içerik ve servis sağlayıcılar, çevrimiçi güvenlik kaynakları gibi çeşitli şekillerde düzenlenen çevrimiçi ortamda çocukların daha kolay bilinçlendirilebileceklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda okul programlarına bu konuda yeni içerikler eklemek, özel öğretici programlarla çocukları, aileleri, tüm toplum profesyonellerini eğitmenin de giderek yaygınlaştığı görülmektedir (örn, Childnet, ThinkUknow siteleri ve uygulamaları).

Genelde internet teknolojilerinin özelde ise çevrimiçi öğrenmenin hızla yaygınlaştığı dünyada ve ülkemizde bu konuyu ele alan birçok web kaynağına erişmek olanaklıdır (örn, NetSmartzKids, Güvenli Çocuk vb.). Zira çevrimiçi ortamlar informal ve bireysel yapıları gereği yanlış, eksik, riskli birçok öğrenmeye de açık ortamlardır. Bu çalışma ise bu web kaynaklarından özellikle çocuklara dönük olarak hazırlananları incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece bu tür ortamların sahip olması gereken özelliklere dönük ölçütler geliştirme sürecine katkı getirilmesi umulmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma, çocuğa kendini koruma bilinci kazandırmaya yönelik çevrimiçi öğrenme ortamlarının geliştirilmesi ve değerlendirilmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada karma yöntem kullanılmış, hem nitel hem nicel verilerin analiziyle 47 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur.

2.1. Katılımcılar

Çalışmada ölçek maddeleri geliştirilirken, alan yazın incelemelerinin yanı sıra çocuklardan yararlanılmıştır. Ankara/Çankaya bölgesinde bulunan bir ilköğretim okulunda, 14 tane 4. ve 5. sınıf öğrencisi ile görüşme yapılmış; yine aynı okulda aynı yaş grubunda 12 öğrenci ile bilgisayar laboratuvarında, iki farklı site kullanılarak uygulamalı çalışma yürütülmüş ve öğrencilerin tepkileri gözlemlenmiş, uygulama içinde görüşleri alınmıştır.

Literatür taraması, görüşme, gözlem ve çocuk sitelerinin incelenmesi sonucu elde edilen veriler doğrultusunda oluşan 170 maddelik ilk taslak, maddelerin anlaşılabilirliği ve geçerliliği açısından incelenmesi için, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Alanında görev yapan 8 öğretim elemanının görüşüne başvurulmuştur. Görüşlere göre düzenlenen, 92 madde ve 5 boyuttan ("*Erişim, Motivasyon, Öğrenme, İçerik, Destek*") oluşan ölçek, ölçekteki her bir maddeyi "*Önemlilik, Anlaşılabilirlik ve İlgili Boyuta Aitlik*" açılarından, 1-5 arası değerlendirmeleri için 90 uzmana sunulmuştur. Uzmanların 78'i BÖTE bölümü mezunu bilişim teknolojisi öğretmeniyken; 9'u psikoloji bölümü, 3'ü çocuk gelişimi bölümü mezunudur.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çocuğa kendini koruma bilinci kazandırmaya yönelik çevrimiçi öğrenme ortamları ölçeğinin geliştirilmesi süreci, alan yazın incelemeleriyle başlamıştır. Çocukların özellikleri (gelişimsel, kültürel, sosyal), çevrimiçi ortamların özellikleri, çocuklar ve çevrimiçi ortam ile ilişkili araştırma sonuçları odaklanılan noktalar olmuştur.

Alan yazında dikkati çeken önemli boyutlardan biri de çocukların çevrimiçi ortam geliştirilmesindeki rolü olmuştur. Çünkü ortamların yaşaması kullanıcılarının tercihlerine uygunluk ve isteklerine cevap verme düzeylerine bağlıdır. Özellikle internetteki çekicilik ve seçenek fazlalığı bu durumu belirginleştirmektedir. Bu paralelde araştırmacılar ve ortam geliştiriciler kullanıcı tercihlerini belirlemeye yönelmişlerdir. Druin (2002) teknoloji tasarımı sürecinde çocukların dört ana rol üstlendiğini belirtmiştir: *kullanıcı, test eden, bilgi veren ve tasarım ortağı*. Her bir rolü, yetişkinlerin bunları çocuklarla nasıl ilişkilendirdiklerindeki farklılıklara; tasarım sürecinin hangi aşamasında çocuklardan yararlanılır ve araştırmacıların çocuklardan bilgi almadaki amaçları ne olabilir hususlarına dayanarak tanımlamıştır. Çalışmamızda bu rollerden "Kullanıcı Olarak Çocuk" rolü kullanılmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, *kullanıcı* rolünde yetişkinler gözlem yaparken, kayda alırken ya da test ederken çocuklar teknolojiyi kullanarak araştırma ve geliştirme sürecine katkıda bulunurlar. Araştırmacılar bu rolü var olan teknolojilerin çocuk kullanıcılar üzerindeki etkisini anlamaya çalışırken kullanırlar, böylece ilerideki teknolojiler değiştirilebilir veya eğitim ortamları geliştirilebilir (Druin, 2002). Bu çalışma da benzer bir

eğilimle, alan yazın incelemelerinin yanı sıra görüşme ve gözlem yoluyla çocukların görüşlerini almaya yönelmiştir.

Görüşme

Görüşme ile çocukların konu ile ilgili mevcut sitelere ilişkin düşünceleri ve istedikleri özellikler konusunda bilgiler elde etmek amaçlanmıştır. Bunun için Ankara/Çankaya bölgesinde bulunan bir ilköğretim okulunda 14 tane 4. Ve 5. Sınıf öğrencisi ile görüşme yapılmıştır. Görüşme süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

_ Öğrencilere tasarım, içerik sunumu, çevrimiçi ortamlar, çocuk hakları ve çocuk istismarı ile ilgili kısa bir eğitim verilmiştir. Ardından iki örnek site alınmış ve ikili gruplar halinde siteleri kullanarak incelemeleri istenmiştir. Aşağı yukarı 30 dakika süren kullanımdan sonra siteleri karşılaştırmaları istenmiştir. Örnek siteler:

_ <http://learninglab.org/>

_ <http://www.guvenlicocuk.org.tr/guvenliCocuk/anaSayfa>

_ Sürec sonunda çocuklarla bireysel görüşmeler yapılmış ve “Sitenin ismi nasıldı sence?”, “Sitede bulunan haberler güncel miydi?”, “Video ve anlatıların süresi ne kadar olmalı(uzun-kısa)?” “Ekran tasarımını nasıl buldun?” , “En çok hangi yönünü beğendin ya da beğenmedin?” gibi sorular sorulmuştur.

Çocukların görüşleri kayıt altına alınmış ve bu ses kayıtları çözümlenerek yazılı hale getirilmiş ve ölçütlerin oluşturulmasında rehberlik edici ilkeler olarak kullanılmıştır. Örneğin, öğrencilere site adı nasıldı ve arkasından sitenin amacı nedir gibi sorular sorulduğunda sitenin isminin ne kadar önemli olduğu sonucu çıkarılmış ve bu görüş erişimle ilgili bir ölçüt olarak ölçeğe alınmıştır.

Gözlem

Çocukların konu ile ilgili siteler konusunda tepkilerini görmek ve düşüncelerini almak için gözlem yapılmıştır. Bu amaçla okul laboratuvarında 12 öğrenciye iki farklı site kullandırılmıştır:

<http://www.benikoruyun.com/>

<http://www.atlikarincam.com/internetguvenlik3.htm>

Gözlemi, öğretmen ve sınıftan seçilen bir öğrenci olmak üzere iki kişi gerçekleştirmiştir. Sınıftan bir öğrencinin de gözlem yapması, çalışma grubunu iyi tanıyan, onların gözüyle bakan bir gözlemcinin verilerinin grubu daha

fazla yansıtaçağı varsayımına dayalıdır. Gözlem notları yazılı olarak kaydedilmiş ve elde edilen notlar, gözlem sürecinden sonra birleştirilip düzenlenmiştir. Veriler içerik analiziyle işlenmiştir:

Çocuk Sitelerinin İncelenmesi

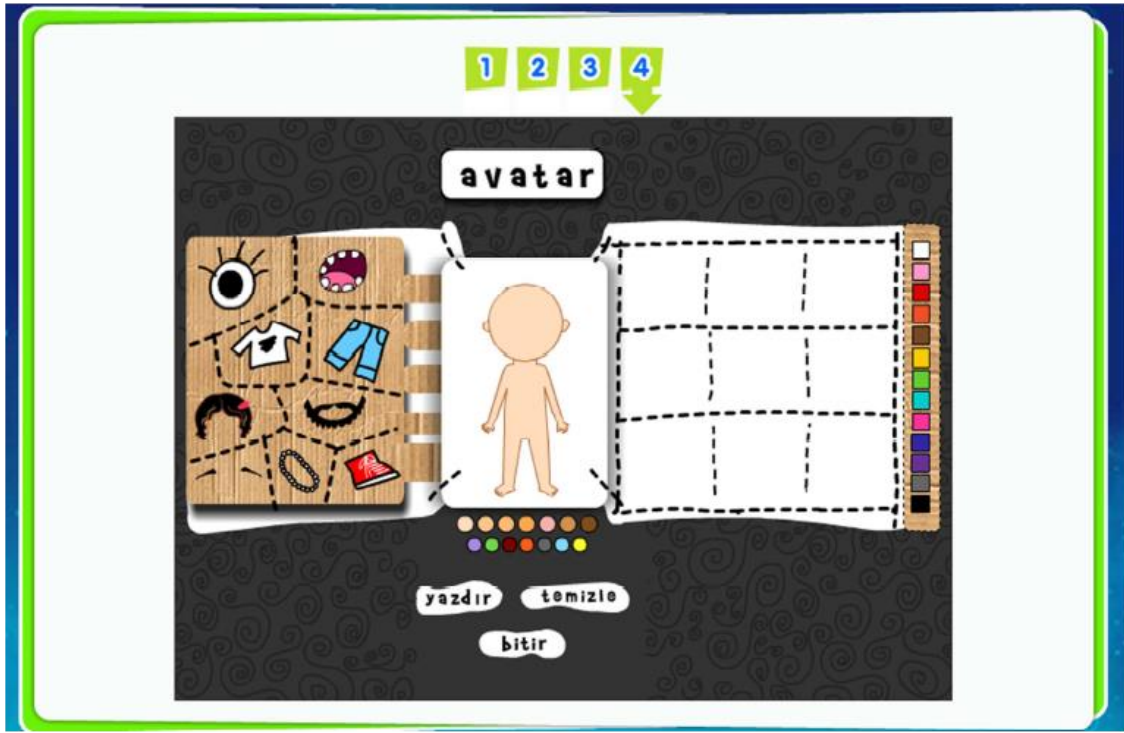
Ölçek maddelerinin oluşturulması sürecinde çocuk siteleri de incelenmiştir. İnceleme için konu ile ilgili siteler başta olmak üzere eğitim ya da eğlence amaçlı oluşturulan çocuk siteleri belirlenmiştir. Var olan örnek siteler görsel ve içerik tasarımı, öğrenme ilkeleri doğrultusunda incelenmiştir. Bu süreç sitelerde genel olarak kullanılan, dikkat çeken ya da işe yarayacağı düşünülen özgün uygulamalar adına bir çerçeve oluşturulmasında katkı sağlamıştır. Bu çerçeve ile ölçek madde havuzunun bir kısmı oluşturulmuştur.

_ Örneğin çocukların etkinlikler, videolar, metinler gibi birçok unsura tek ekrandan ulaşabilme ve yönetebilme özelliği; site incelemeleri sonucu bir kısım sitede bulunması ve kullanım kolaylığı yaratması sebebiyle “Sitede gerçekleştirilecek tüm olaylar tek bir pencere üzerinden yönetilecek şekilde düzenlenmelidir.” ölçütünün oluşturulmasında referans olmuştur (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1 “Infinite Learning Lab (<http://learninglab.org/>)” sitesinin ekran görüntüsü

_ “Profil sayfaları, adlandırma, avatar yaratma vb. özelleştirmelere olanak sağlayacak yapıda olmalıdır.” ölçütü de sitelerin incelenmesi ve çocukların görüşleri sonucu oluşturulmuştur (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Güvenli Çocuk (<http://www.guvenlicocuk.org.tr/guvenliCocuk/anaSayfa>) sitesinin ekran görüntüsü

Ölçüt oluşturmak amacıyla incelenen siteler ile ölçeğin uygulanacağı siteler de belirginleşmeye başlamıştır.

Uzman Görüşü

Literatür taraması, görüşme, gözlem ve çocuk sitelerinin incelenmesi sonucu elde edilen veriler doğrultusunda 170 maddelik ilk taslak maddeler oluşturulmuştur. Ölçek maddelerin anlaşılabilirliği ve geçerliliği konusunda uzman görüşü almak üzere Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Alanında görev yapan 8 öğretim elemanının görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan Anlaşılabilirliği Evet/Hayır ile Geçerliliği ise 1-3 arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda düzeltmelere gidilmiş ve maddelerin büyük bir kısmı ölçekten çıkartılmıştır. 92 maddeden oluşan yeni ölçekte, maddeler "Erişim, Motivasyon, Öğrenme, İçerik, Destek" olmak üzere 5 boyutta toplanmıştır. Boyutlar birbirinden tamamen ayrılmamakla birlikte en fazla ilgili oldukları düşünülen maddelerden oluşmaktadır.

92 madde ve 5 alt boyuttan oluşan "çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar ölçeği" faktör analizi için uzmanlara gönderilmiştir. Uzmanlardan ölçekteki her bir maddeyi "Önemlilik, Anlaşılabilirlik ve İlgili Boyuta Aitlik" açılarından ve 1-5 arası değerlendirmeleri istenmiştir. 9 psikoloji bölümü, 3 çocuk gelişimi ve 78 BÖTE bölümünden uzmanları içeren toplam 90 uzmandan alınan görüşlere göre anlaşılabilirliği düşük ancak ilgili boyuta aitlik ve önemlilik açısından yüksek değer alan maddeler, öneriler göz önünde bulundurularak düzeltilmiştir.

İlgili boyuta aitlik ya da önemlilik açısından 3 ya da daha düşük değer alan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Bunun sonucu olarak ölçek 74 maddeye düşürülmüştür.

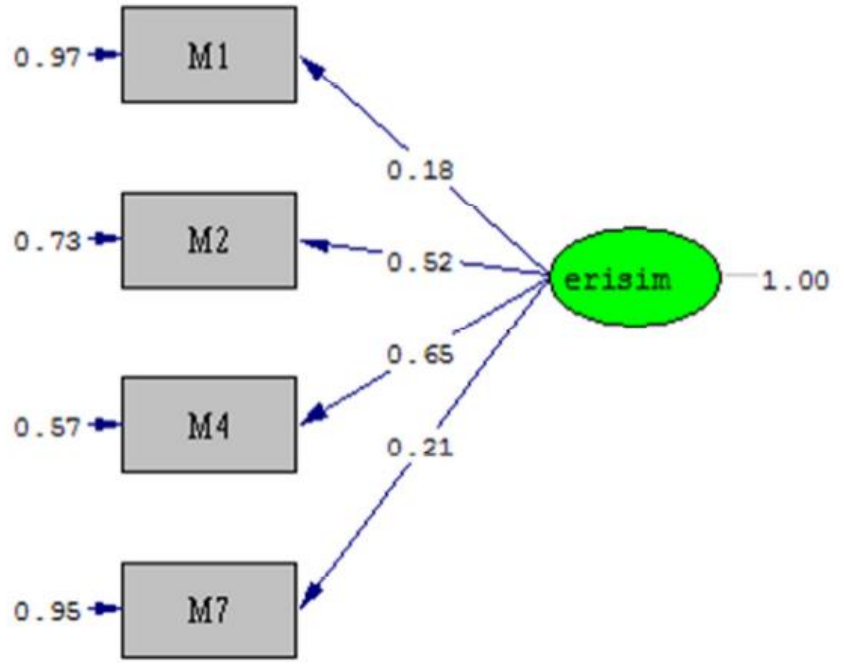
74 madde üzerinden doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 16.0 ve LISREL 8.7 istatistiksel analiz programları kullanılmıştır. Bulgular aşağıda verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çocuğa Kendini Koruma Bilinci Kazandırma Amaçlı Çevrimiçi Ortamlar Ölçeği geliştirmek üzere oluşturulan maddelerin, 90 uzmanın görüşüne göre seçilip düzenlenmiş 74 maddelik formuna, maddelerin “İlgili Boyuta Aitlik” açısından aldığı değerlere göre Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi her alt boyut (*Erişim, Motivasyon, Öğrenme, İçerik, Destek*) için ayrı ayrı yapılmıştır.

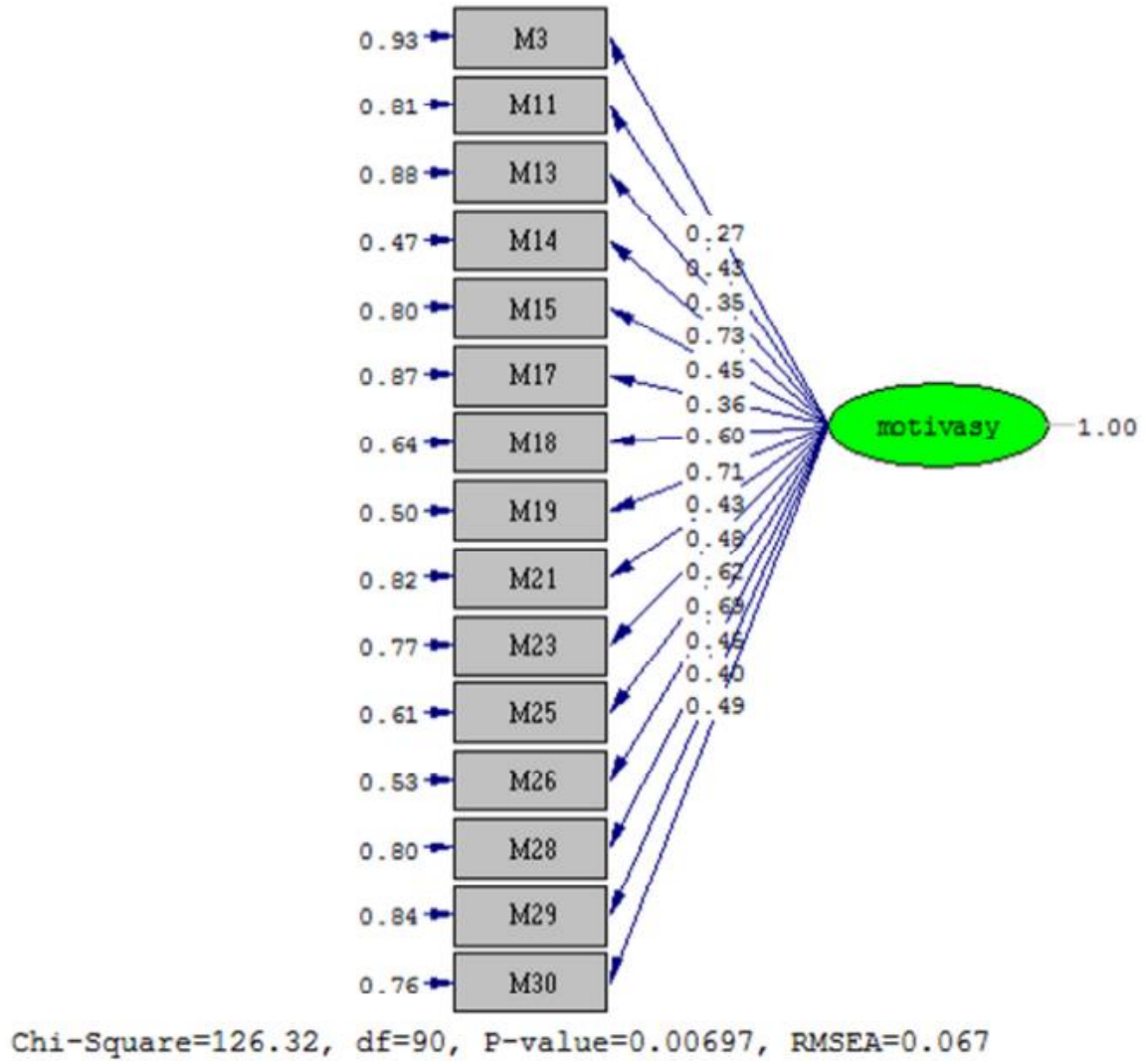
Erişim boyutu için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği değerleri [$X^2(20)$, $N=90$]= 62.38, $p<0.1$, RMSEA= 0.154, S-RMR=0.11, GFI= 0.85, AGFI= 0.73, CFI= 0.72, NNFI=0.60, IFI= 0.73] olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0,08 den büyük çıkması modelin iyi bir uyum göstermediğine işaret etmiştir. Bu nedenle çıktı raporlarındaki öneriler ve maddeler üzerindeki yük değerleri incelenmiş; 3. , 5. , 6. ve 8. maddelerin sorunlu olduğu gözlenmiştir. Bu maddeler ölçekten çıkarılarak tekrar doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum iyiliği değerleri [$x^2(90)$, $N=90$]= 0.24, $p<0.01$, RMSEA= 0.00, S-RMR=0.013, GFI= 1.00, AGFI=0.99, CFI=1.00, NNFI=1.56, IFI= 1.13] olarak bulunmuştur (Bkz. Şekil 3). Değerler modelin kabul edilebilir ya da iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Chi-Square=0.24, df=2, P-value=0.88492, RMSEA=0.000

Şekil 3. Çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar ölçeği erişim birinci doğrulayıcı faktör analizi bağlantı diyagramı(standart katsayılar)

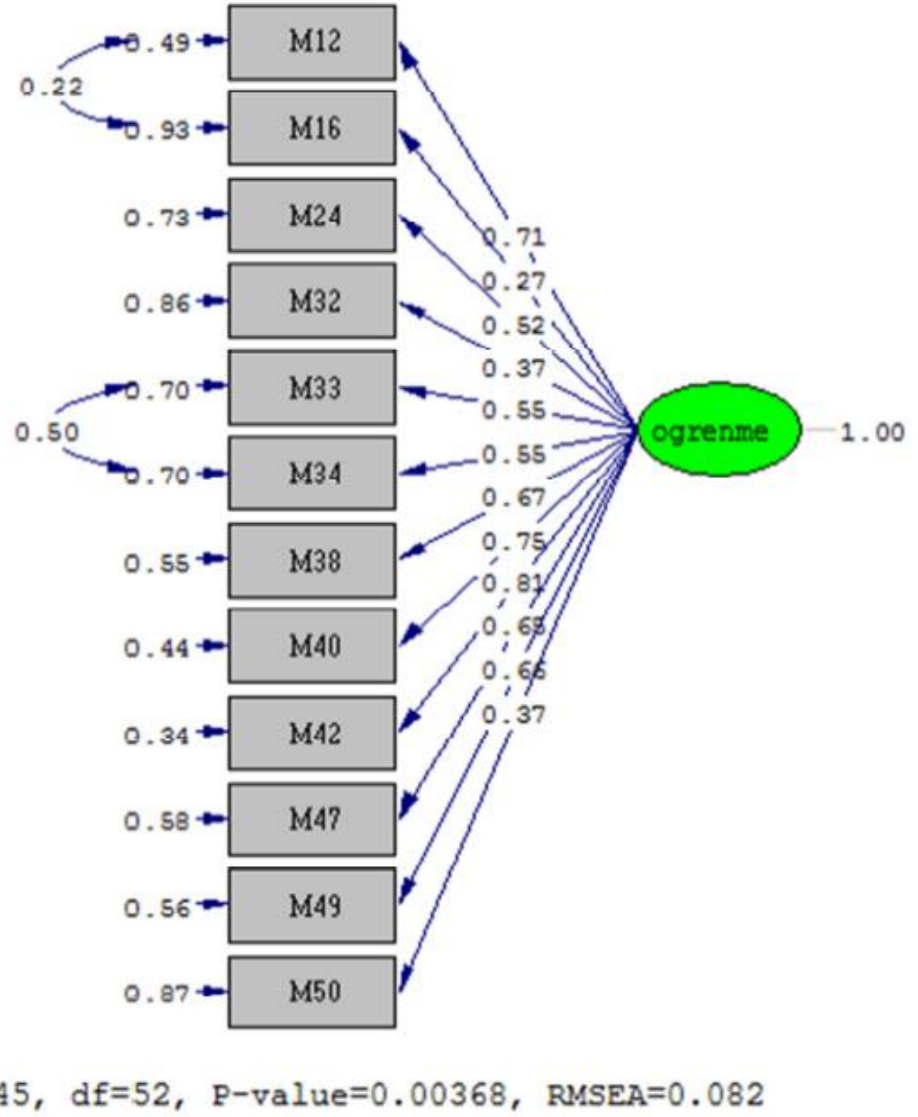
Motivasyon için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(209)$, $N=90$]= 445.33, $p<0.00$, RMSEA= 0.113, S-RMR=0.093, GFI= 0.69, AGFI=0.62, CFI=0.88, NNFI=0.87, IFI= 0.88] olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0,08 den büyük çıkması modelin iyi bir uyum göstermediğine işaret etmiştir. Bu nedenle çıktı raporlarındaki öneriler ve maddeler üzerindeki yük değerleri incelendiğinde 9. , 10. , 12. , 16. , 20. , 22. , 24. ve 27. maddelerin sorunlu olduğu gözlenmiş ve maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca erişim boyutundan çıkarılan 3. madde motivasyon boyutuna eklenmiştir. Bu durumda tekrar doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(90)$, $N=90$]= 126.32, $p<0.01$, RMSEA= 0.067, S-RMR=0.080, GFI= 0.84, AGFI=0.79, CFI=0.93, NNFI=0.92, IFI= 0.93] olarak bulunmuştur (Bkz. Şekil 4). Bu değerler modelin kabul edilebilir ya da iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4. Çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar ölçeği motivasyon birinci doğrulayıcı faktör analizi bağlantı diyagramı (standart katsayılar)

Öğrenme için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(170)$, $N=90$]= 490.87, $p<0.01$, RMSEA= 0.146, S-RMR=0.093, GFI= 0.64, AGFI=0.56, CFI=0.89, NNFI=0.88, IFI= 0.89] olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0,08 den büyük çıkması modelin iyi bir uyum göstermediğine işaret etmiştir. Bu nedenle çıktı raporlarındaki öneriler ve maddeler üzerindeki yük değerleri incelendiğinde 31., 35., 36., 37., 39., 41., 43., 44., 45. Ve 46. maddelerin sorunlu olduğu gözlenmiş ve maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Motivasyon boyutundan çıkarılan 12., 16. ve 24. maddeler ise öğrenme boyutuna eklenmiştir. Bu durumda tekrar doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(52)$, $N=90$]= 83.45, $p<0.01$, RMSEA= 0.082, S-

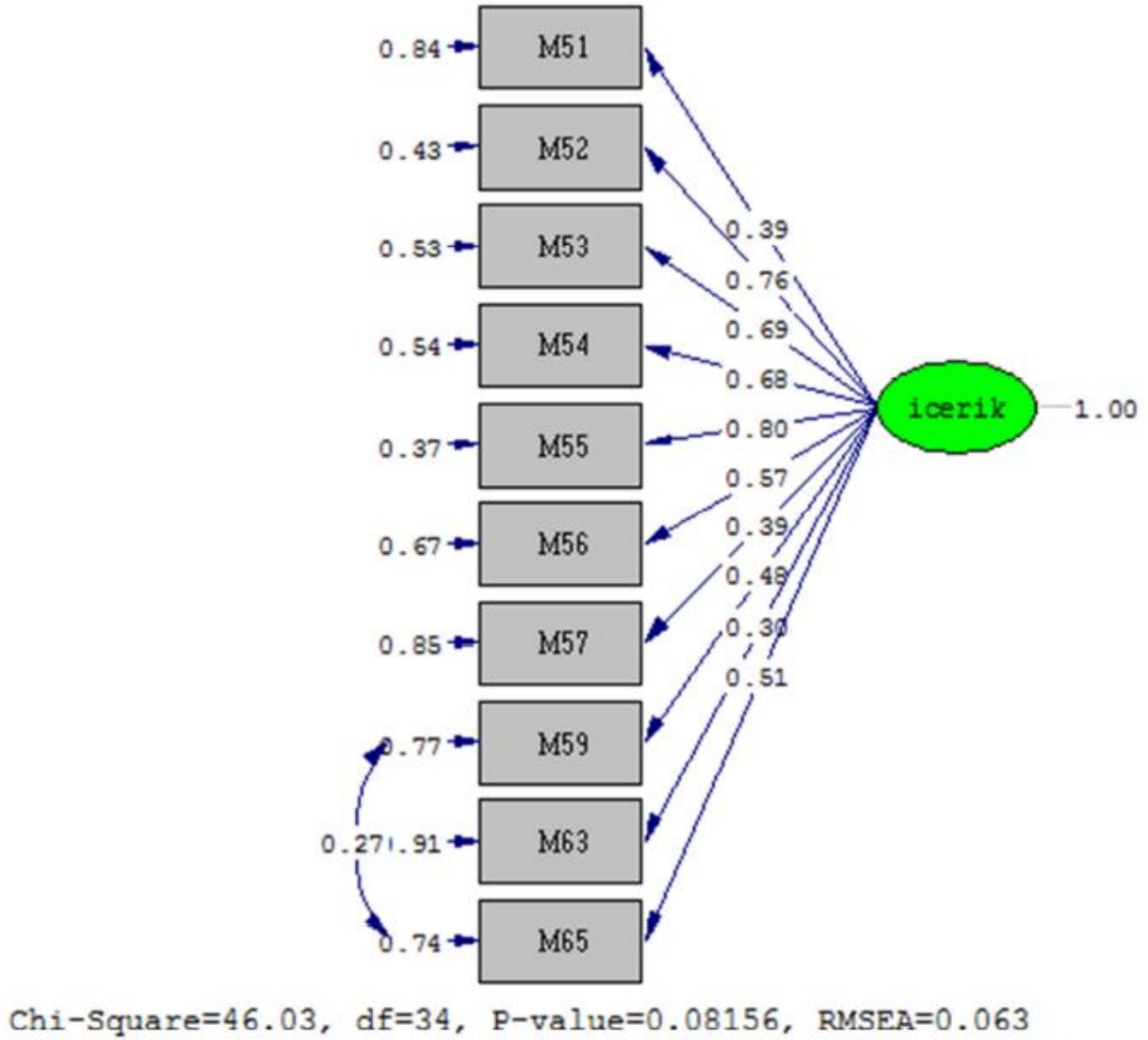
RMR=0.078, GFI= 0.86, AGFI=0.80, CFI=0.96, NNFI=0.95, IFI= 0.96] olarak bulunmuştur (Bkz. Şekil 5). Bu değerler modelin kabul edilebilir ya da iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 5. Çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar ölçeği öğrenme birinci doğrulayıcı faktör analizi bağlantı diyagramı(standart katsayılar)

İçerik için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(90)$, $N=90$]= 259,64, $p<0.00$, RMSEA= 0.146, S-RMR=0.095, GFI= 0.72, AGFI=0.63, CFI=0.87, NNFI=0.85, IFI= 0.87] olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0,08 den büyük çıkması modelin iyi bir uyum göstermediğine işaret etmiştir. Bu nedenle çıktı raporlarındaki öneriler ve maddeler üzerindeki yük değerleri incelendiğinde 58. , 60., 61., 62. ve 64. maddelerin sorunlu olduğu gözlenmiş ve maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Bu durumda tekrar doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(34)$, $N=90$]= 46.03, $p<0.09$, RMSEA= 0.063, S-

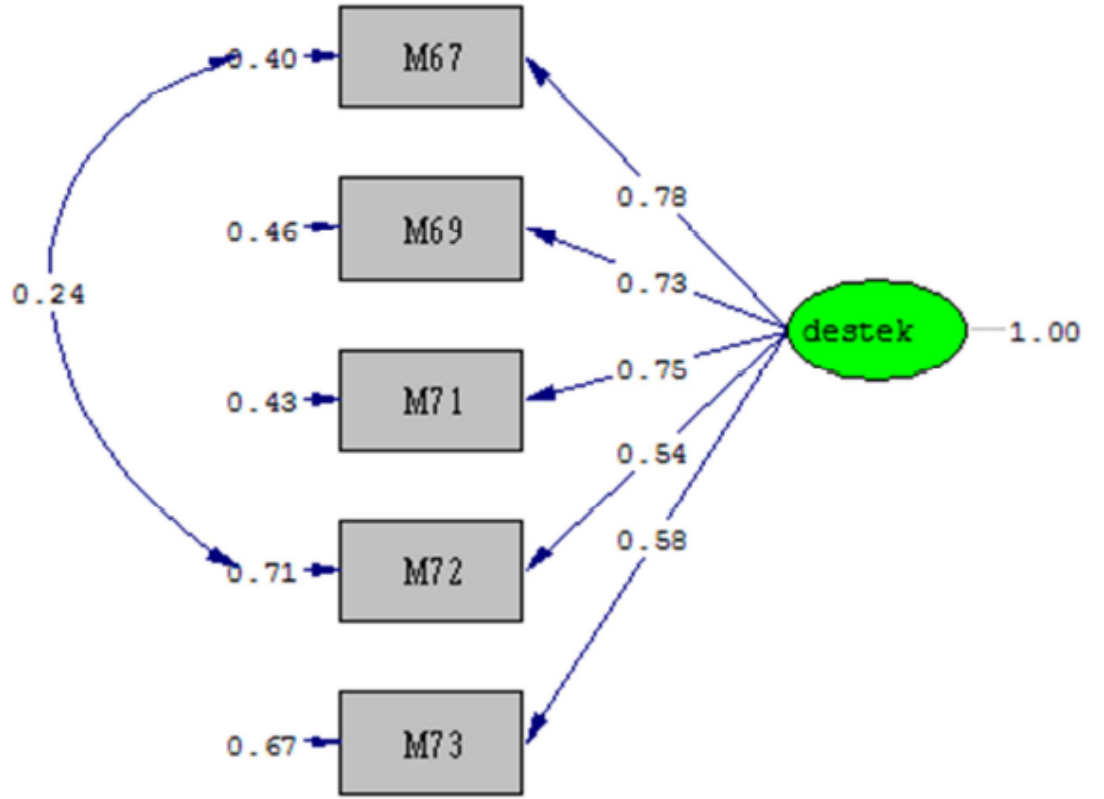
RMR=0.063, GFI= 0.91, AGFI=0.85, CFI=0.97, NNFI=0.96, IFI= 0.97] olarak bulunmuştur (Bkz. Şekil 6). Bu değerler modelin kabul edilebilir ya da iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 6 Çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar ölçeği içerik birinci doğrulayıcı faktör analizi bağlantı diyagramı(standart katsayılar)

Aktif Destek Sistemi için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(27)$, $N=90$]= 73.66, $p<0.00$, RMSEA= 0.139, S-RMR=0.074, GFI= 0.84, AGFI=0.74, CFI=0.91, NNFI=0.88, IFI= 0.91] olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0,08 den büyük çıkması modelin iyi bir uyum göstermediğine işaret etmiştir. Bu nedenle çıktı raporlarındaki öneriler ve maddeler üzerindeki yük değerleri incelendiğinde 66, 68. , 70. ve 74. maddelerin sorunlu olduğu gözlenmiş ve maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Bu durumda tekrar doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum iyiliği değerleri [$\chi^2(4)$, $N=90$]= 5.09, $p<0.028$, RMSEA= 0.055,

S-RMR=0.031, GFI= 0.98, AGFI=0.92, CFI=0.99, NNFI=0.98, IFI=0.99] olarak bulunmuştur (Bkz. Şekil 7). Bu değerler modelin kabul edilebilir ya da iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Chi-Square=5.09, df=4, P-value=0.27802, RMSEA=0.055

Şekil 7. Çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar ölçeği destek birinci doğrulayıcı faktör analizi bağlantı diyagramı(standart katsayılar)

Ölçeğin güvenirlik bulguları ise şu şekildedir:

Analizler ve düzeltmeler sonucu “Çocukların kendilerini koruma becerileri kazandırmaya dönük çevrimiçi çoklu ortamlar ölçeği” 5 faktör ve 47 madde ile son şeklini almıştır. Ölçeğin geneli için iç güvenirlik katsayısı 0,936 bulunmuştur. Her faktörün katsayıları ayrıca uzman görüşü alınarak dahil edilmiştir. Her faktörün güvenirlik katsayı değerleri ise Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeğin faktörlerinin Cronbach Alfa Değerleri

Faktör	Madde sayıları	Cronbach α
Erişim	4	0,403
Motivasyon	15	0,828
Öğrenme	12	0,862
İçerik	10	0,824
Aktif destek	5	0,803

3.2. İlgili Sitelerin Ölçeğe Göre İncelenmesi

Arama motorlarına İngilizce ve Türkçe olmak üzere anahtar kelimeler girilerek sonuçlarda çıkan siteler incelenmiş ve çocuklara koruma bilinci ve becerisi kazandırmak amacı ile hazırlanmış 20 tane site belirlenmiştir(Örn: Cyber mentors, Kids helpline, Childline, Güvenli çocuk, Atlı Karınca, Beni Koruyun vb.) . Belirlenen Türkçe ve Yabancı siteler “Çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamlar Ölçeği” nde yer alan beş alt boyut altında ölçeğin her bir maddesi için karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bulgular aşağıda verilmiştir.

Ölçeğin bütünü, incelenen siteler kapsamında değerlendirildiğinde; Erişim boyutunda bulunan site adı, üyelik girişi, belgelerin kaydedilmesi ve yüklenmesi ayrıca etiketleme ile ilgili ölçütlerin, incelenen sitelerin birçoğu tarafından karşılandığı ortaya çıkmıştır. Ancak çocukların siteye katkıda bulunmaları fırsatı verme ve siteye katkı getirme durumlarında üyelik isteme ölçütlerini taşıyan site sayısının çok az olduğu görülmektedir.

Motivasyon boyutunda yer alan profil sayfası ve avatar oluşturma fırsatı sadece sitelerin 6’sında bulunurken; özelleştirme imkanı ise 2 sitede karşılanmaktadır. Aynı durumun sitelerin paylaşım özelliği için de geçerli olduğu söylenebilir. Fakat sitelerde dikkat çeken ve diğer sitelere örnek olabileceği düşünülen özelliklerle de karşılaşmıştır. Bunlar profillerde çocukların günlük hislerini yansıtan avatar veya karakterler bulunması ve karakter/ avatar aracılığı ile zorbalığa karşı hangi duruşta olduklarını gösterme imkânları sunulması olarak ortaya çıkmıştır. Görsel tasarımda (animasyon, renk, ekran yapısı vb.) ise sitelerin yarısından fazlasının çocukların ilgisini çekecek ve ölçütleri karşılayacak düzeyde oldukları söylenebilir. Ortamlarda sunulan etkinliklerin sayısı, çeşidi ve nitelikleri konusunda zayıf oldukları ve sitelerin çoğunda bu konudaki ölçütlerin karşılanmadığı görülmüştür. Genel olarak erişim ve motivasyon boyutlarındaki maddelerin hem Türkçe hem de yabancı siteler tarafından dikkate alındığı söylenebilir.

Öğrenme boyutunda yer alan konuşma dili kullanımı ile ilgili ölçütün sitelerin çok azında karşılandığı ve yabancı sitelerin Türkçe sitelere oranda bu konuda daha yetkin olduğu söylenebilir. Her sitenin oyunları ortamda bulundurmaları konusundaki hassasiyetleri dikkat çekmektedir. Fakat oyunların amaç ve içerikle

ilişkili olma ve etkileşim-zorluk düzeyleri sunma konusunda zayıf oldukları söylenebilir. Öğrenme için çok önemli olan bir diğer husus ise iletişim imkânlarının sunulmasıdır. Sitelerin sadece 5'inde bu ölçütün var olduğu fakat niteliklerinin de farklı düzeylerde olduğu söylenebilir. Ayrıca hiçbir Türkçe sitede bu özelliğin bulunmadığı sonucu dikkat çekmektedir.

İçerik boyutunun diğer boyutlara oranla çok daha az sitede yer bulduğu ortaya çıkmıştır. Fakat risk durumlarında alınacak önlemler ve duygusal boyutun öne çıkarılmaması ile ilgili ölçütlerin sitelerde büyük oranda dikkate alındığı söylenebilir. İçerik boyutundaki durum aktif destek boyutu için de geçerlidir. Genel olarak sitelerin çoğunun aktif destek boyutu konusunda zayıf oldukları söylenebilir. Site incelemelerinde ortaya çıkan ve Cyber mentors : <https://cybermentors.org.uk/> sitesinde görülen “akran desteği” özelliği diğer siteler için örnek olacak nitelikte olduğu görülmüştür.

Bunlara ek olarak seçilen mevcut siteler incelendiğinde, yabancı sitelerin bir kısmında çocuk bölümlerinin yanı sıra öğretmen ve ebeveyn için de bölümlerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Özellikle konu itibarıyla çocukların çevresindeki yetişkinlerin ve yetkililerin de çocukları yönlendirme konusunda bilinçlenmesi ve bilgilenmesi gerektiği söylenebilir. Bu konuda yurtdışındaki sitelerde hassasiyet görülmektedir ve yetişkinlere kullanabilecekleri öğretim materyalleri ve dokümanları sunulmaktadır. Ayrıca Türkçe sitelerle yabancı siteler ölçütler konusunda karşılaştırıldığında Türkçe sitelerin çocuklara kendilerini koruma bilinci kazandırmaya yönelik sitelerin geliştirilmesi konusunda yabancı sitelere oranla daha az geçmişinin olduğu ve ölçütlerin daha az kısmını taşıdığı dikkat çekmiştir.

4. Sonuç

Bu çalışmada internet kullanıcılarının önemli bir bölümünü oluşturan çocukların karşılaşabilecekleri riskler, maruz kalabilecekleri zorbalıklar konusunda bilinçlendirecek ve kendini koruma becerisini geliştirecek çevrimiçi ortamların değerlendirilmesine ve oluşturulmasına olanak sağlayan bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Çocuklara yönelik çevrimiçi öğrenme ortamlarının sahip olması gereken özellikler için alan yazın, gözlem, görüşme, örnek sitelerin incelenmesi ile ölçütler oluşturulmuştur. Daha sonra uzman görüşleri ve veri analizleri sonucu erişim, motivasyon, öğrenme, içerik ve destek boyutlarından oluşan ölçek meydana gelmiştir (Bkz. Ek1). Süreç sonunda çocuklara yönelik eğitim içerikli çevrimiçi ortamların sahip olması gereken özellikler belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek oluşturulmuştur.

Çocukların sanal ortamda karşılaştıkları durumlar ile ilgili yapılan araştırma sonuçları, çocukların riskler konusunda bilinçli olmadıklarını göstermektedir (Hinduja & Patchin, 2010; Çağıltay, 2011). Dolayısıyla

çocukların bu konuda eğitilmeleri gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun için çocuğa, çevresine ve ailesine yönelik bilinçlendirme eğitimleri verilmekte; programlar, araştırmalar, projeler düzenlenmektedir. NCA-CEOP TUK (ThinkUKnow) Programı, Cyber mentors / MiniMentors projesi, AB ve UNİCEF in Güney Doğu Avrupa Projesi örnek projelerden birkaç tanesidir (Eren & Erdem, 2019). Bu amaçla eğitim programlarında yararlanılabilecek yüz yüze etkinlik örnekleri yer alırken (Huebner & Morgan, 2002 ; Totan, 2007); bu etkinliklerin çevrimiçi ortamlarda da etkileşimli bir şekilde yapılabileceğine dair görüşler dikkat çekmektedir (Cross, Richardson, Douglas, & Vonkaenel-Flatt, 2009). Örneğin okullar internet sitelerinde öğrencilerine zorbalık hakkında bilgiler vermelidir. Öğrencilerin zorbalığa maruz kaldıklarında neler yapabileceklerini içeren bilgiler bu internet sitesi içinde yer almalıdır (NCB, 2005, akt. Totan,2007). Görüldüğü gibi çocukların bilinçlendirilmesine yönelik okulların çevrimdışı ortamlardaki eğitimlere ek olarak çevrimiçi ortamları da aktif bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Bu bağlamda çocuklar için bu kadar hassas olan bir konuda gerçekleştirilen eğitimlerin parçası olması önerilen ya da olan çevrimiçi ortamların hangi ölçütler dikkate alınarak oluşturulması gerektiği ve belirli bir standardı taşıyıp taşımadığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen **“Çocuğa Kendini Koruma Bilinci Kazandırma Amaçlı Çevrimiçi Ortamlar Ölçeği”** hem bu sorunu ortadan kaldıracak hem de çocuklar için çevrimiçi ortamların geliştirilmesinde rehberlik niteliği taşıyarak farklı ortamlar arasında tutarlılığı sağlayabilir.

Ayrıca çalışmanın araştırma, geliştirme ve uygulamaya yönelik çeşitli katkıları olacağı düşünülmektedir. Uygulayıcı olarak öğretmenler öğrencileri için bir öğrenme kaynağı olarak çevrim içi web siteleri ve sayfalarının uygunluk ve nitelik açısından nasıl bir yapıya sahip olduğunu belirleme adına bu ölçeği kullanabilirler. Geliştiriciler açısından en önemli katkısı ise çocuklara yönelik eğitim içerikli bir yapı oluştururken hangi ölçütleri dikkate almaları gerektiği noktasında bir rehber olarak bu ölçeğin kullanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu ölçeğin çeşitli eğitim içerikli web sayfası ve sitelerinin değerlendirilmesini içeren çalışmalarda kullanılabileceği söylenebilir.

Ek Bilgi

WCETR 2012’de ilk verilere göre ölçek maddeleri özet olarak sunulmuştur (Eren, Erdem; 2013) ve Hacettepe üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı’nın Yüksek Lisans için Öngördüğü “Çocuklara Yönelik Eğitim İçerikli Çevrimiçi Ortamlar” isimli tezden türetilmiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımızı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimizi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimizi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımızı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimizi beyan ederiz.

5. Kaynakça

- Arkün, S., Baş, T., Avcı, Ü., Çevik, V., & Gürcan, T. (2009). Addie tasarım modeline göre web tabanlı bir öğrenme ortamı geliştirilmesi. *Eğitimin Değişen Yüzü: Yeni Paradigmalar*, 25.
- Beatbullying, Bullying and Truancy Report 2006 (London: Beatbullying, 2006).
- Cantoni, V., Cellario, M., & Porta, M. (2004). Perspectives and challenges in e-learning: towards natural interaction paradigms. *Journal of Visual Languages & Computing*, 15(5), 333-345.
- Cross, E.J., Richardson, B., Douglas, T. & Vonkaenel-Flatt, J.(2009). Virtual violence: protecting children from cyberbullying. Published by Beatbullying.
- Çağıltay, K. (2011). *Çocukların Sosyal Paylaşım Sitelerini Kullanım Alışkanlıkları Araştırması Raporu*. [Çevrimiçi:<https://docplayer.biz.tr/7446995-Cocukların-sosyal-paylaşım-sitelerini-kullanım-alışkanlıkları-arastırması-raporu.html>]. Erişim tarihi: 16.05.2020
- Çağlar, Ş., & Kocadere, S. A. (2015). Çevrimiçi Öğrenme Ortamlarında Oyunlaştırma. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 14(27).
- Çelen, F. K. ; Çelik, A. & Seferoğlu, S. S. (2011). Çocukların İnternet Kullanımları Ve Onları Bekleyen Riskler. Akademik Bilişim Konferansı(AB2011), 2-4 Şubat 2011, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Davidson, J., Lorenz, M. & Martellozzo, E. (2009). Evaluation of CEOP Think UK now Internet Safety Programme and Exploration of Young People's Internet Safety Knowledge. Kingston University.
- Demirli, C. (2002) *Web Tabanlı Öğretimin Öğretim Teknolojileri Ve Materyal Geliştirme Dersinde Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Druin, A. (2002). The role of children in the design of new technology. *Behaviour & Information Technology*, 21(1), 1-25
- Durak, H. & Seferoğlu, S.S. (2016). Siber zorbalık: Eski bir toplumsal sorunla ilgili yeni tanımlamalar, bakışlar, değerlendirmeler. A. G. Baran & M. Çakır (Ed.), içinde *İnter-disipliner yaklaşımla gençliğin umudu toplumun beklentileri*(ss. 167-187). Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Eren, S. , & Erdem, M. (2019). İnternet Ve Çocuklar: Riskler, Sorunlar, Çevrimiçi Çözüm Ortamları. Şişman, A.; Odabaşı, H. F. & Akkoyunlu, B.(Ed.), içinde Eğitim Teknolojisi Okumaları (ss. 365-390). Pegem Akademik, Ankara
- Ergül, H.(2006). Çevrimiçi Eğitimde Akademik Başarıyı Etkileyen Güdülenme Yapıları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 5(1): 13.
- Gümüş, S., Okur, M.R.(2010). Using multimedia objects in online learning environment. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 5157-5161.

- Huebner, A., & Morgan, E. (2002). Adolescent bullying. Virginia Cooperative Extension, *Human Development Publicitaon*, 350-852.
- Hinduja, S. & Patchin, J.W. (2010). Cyberbullying research. Cyberbullying Research Center [Çevrimiçi: www.Cyberbullying.us].
- Iowa State University Extension. [Çevrimiçi: <http://www.extension.iastate.edu/4H/Documents/VI950902FAgesStages.PDF>] erişim tarihi: 17 Mayıs 2020
- Işık, M. & Yağcı, M.(2011). E-Öğrenme Teknikleri İle Örgün Eğitimin Desteklenmesi. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, Fırat University.
- Oblinger, D. G. & Oblinger, J. L.,Eds. (2005). *Educating The Net Generation*: EDUCAUSE. [Çevrimiçi: <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/pub7101.pdf>] Erişim: 01.05.2020
- Olweus, D. (2003). Bullying at school. [Çevrimiçi: <https://books.google.com.tr/books?id=0Fz1jD9paoQC&lpg=PA1&hl=tr&pg=PT1#v=onepage&q&f=false>]. 01.05.2020
- Özer, M. (2020). Türkiye’de COVID-19 Salgını Sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Atılan Politika Adımları Educational Policy Actions by the Ministry of National Education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129.
- Pala, F. K., & Erdem, M. (2015). Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Tartışma Ortamlarına Yönelik Görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(2), 24-47.
- Pedró, F. (2006). *The New Millennium Learner: Challenging Our Views On Ict And Learning* OECD-CERI: [Çevrimiçi: <http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf>] Erişim: 06 Mayıs 2020
- Prensky, M. (2001a). *Digital natives, digital immigrants*. MCB University Press, Vol.9 No.5
- Telli, S. G., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Totan, T. (2007). Okulda zorbalığı önlemede eğitimcilere ve ebeveynlere öneriler. *AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 190-202
- We Are Social (2020), Digital 2020 [Çevrimiçi: <https://wearesocial.com/digital-2020>] Erişim 08 Mayıs 2020
- WHO (2006). *Prevent c-Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*. World Health Organization and İnternational Society for Prevention of Child Abuse and Neglect.
- Willard, N. E. (2007). Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. Champaign: Research Press.
- Zhong, R. (2020, 03 18). The Coronavirus Exposes Education’s Digital Divide. *nytimes.com*: [Çevrimiçi: <https://www.nytimes.com/2020/03/17/technology/china-schools-coronavirus.html>] Erişim 12 Mayıs 2020.

6. Extended Summary

The aim of this research is to set forth how online multimedia creating for raising awareness of children to protect themselves and to take their own precautions should be, and to put forward the status quo of the sites regarding the issue within the scope of these features. For this reason, descriptive and qualitative research methods have been used. Environments have been analyzed by content analysis.

The study has included two parts. In the first part, online multimedia scale intended for the children's self-preservation has been formed. The process of forming scale has been started with the review of literature and analysis of existing children sites. Research results associated with the characteristics of children (developmental, cultural, social), features of online environments, children and online environment have been focused. It has been interviewed with children that furthering their education in 4th and 5th grades as well as review of literature. The content analysis of interview and survey data has been made, and this analysis has been used for setting criteria. Consisted draft articles have been submitted to the experts twice, and the experts have been asked to evaluate each article with 1-5 ranks in the scale in terms of "Significance, Comprehensibility, and Belonging to Related Dimension ". In line with the values, and suggestions, the scale has been reduced to 74 items, Confirmatory Factor Analysis has been carried out in terms of the value of "Belonging to Related Dimension" according to the values acquired by 90 experts. Confirmatory Factor Analysis has been applied respectively for each sub-dimension (Access, Motivation, Learning, Content, Support), and as a result, the 47 points scale has been constituted.

In the second part, twenty sites that prepared for raising awareness and skill of children to protect themselves have been determined, and the site list that the scale would be applied to has been compiled by choosing the most relevant ones. The sites in the list have been separately examined for each article, and the results about having the characteristics of the article or not, or to what extends it has the feature have been set forth. The results have been supported visually by display images of the sites.

According to the examination results, although it has been seen that the examined sites have corresponded the access and motivation dimensions of the scale to a large extent, the ratio of the other dimensions have been found weak. Moreover, it has been observed that the foreign sites were more competent as opposed to Turkish sites in terms of meeting scale criteria. As a result, it has been recommended that the sites should enhance the lacking criteria of the scale.

Ek1. Çocuğa Kendini Koruma Bilinci Kazandırma Amaçlı Çevrimiçi Ortamlar Ölçeği

No	ERİŞİM BOYUTU ÖLÇÜTLERİ
1	Sitenin kolay hatırlanabilir, kısa bir adresi olmalıdır.
2	Üye girişi olmadan kullanıcılara sitenin amacını, kapsamını ve potansiyel özelliklerini görebilme fırsatı verilmelidir.
3	Sitede, var olan belgelerin bilgisayara kaydedilmesi ya da ortama belge yüklenmesi kolay(belirgin bir yükleme simgesi) ve güvenli (virüs taraması) olmalıdır.
4	Sitedeki bilgi ve sayfalara kolaylıkla ulaşmayı sağlayacak bir etiketleme kullanılmalıdır.
No	MOTİVASYON BOYUTU ÖLÇÜTLERİ
1	Sitede çocukların kendilerine ait profil sayfaları olmalıdır.
2	Profil sayfalarında çocuklar istedikleri kişilere profillerini açma seçeneğine sahip olmalıdırlar.
3	Ortam kullanıcıların kendi ürünlerini saklama, paylaşma ve yazdırmalarına olanak vermelidir.
4	Üyelik girişi ile ortamın kullanıcıyı ya da kullanıcıların birbirlerini tanımaları, paylaşımında bulunmaları sağlanmalıdır.
5	Görsel tasarımda uyaran, parlak, canlı renkler kullanılarak dikkat çekiciliği artırılmalıdır.
6	Ekranın düzenlenmesinde yalınlığa özen gösterilmeli, görsel karışıklıktan kaçınılmalıdır.
7	Dil kullanımında çocuksu vurgu ve tonlamalardan kaçınılmalıdır.
8	Ortam, eğlenceli, merak uyandırıcı nesneler, sorular, yazılar, videolarla zenginleştirilmelidir.
9	Video gibi nesnelerin yüklenme sürecinin izlenmesini sağlayacak bir mekanizma oluşturulmalıdır.
10	Animasyonların işlevinden bağımsız sürekli hareketliliğinden kaçınılmalıdır.
11	Çocuğun tamamlama duygusu hissetmesi ve oyuna bağımlı kalmaması için kısa ya da alt bölümlere ayrılmış oyunlar kullanılmalıdır.
12	Etkinlikler tamamlandığında animasyon izleme, sözcük oyunlar vs ve sonuçların gösterilmesi gibi ödüller verilmelidir.
13	Ortamdaki karakterler ses konuşma dil ve davranış gibi özellikler açısından tutarlılık göstermelidirler.
14	İçerik ve etkinliklerde güncel olaylar konu edilmelidir.
15	Kullanıcıların içeriğe kendi ürünlerinin katkısı ile geliştirmelerine olanak sağlanmalıdır.(yazı ve resim yarışmaları, kendi hikâyeleri, mektupları ile...)
No	ÖĞRENME BOYUTU ÖLÇÜTLERİ
1	Profil sayfaları, adlandırma, avatar yaratma vb. özelleştirmelere olanak sağlayacak yapıda olmalıdır.
2	Anlatılarda konuşma diline yakın, etkileşimli bir dil kullanılmalıdır.
3	Metinler çocuğun söz varlığını dikkate alarak düzenlenmelidir.
4	Metinler kısa ve kurallı cümlelerden oluşmalıdır.
5	Metinler kısa bloklar halinde ve görsellerle desteklenerek sunulmalıdır.
6	Sesli anlatıların içeriği metnin içeriğini kapsayıcı olmalıdır.
7	Öğrenme süreci oyunlarla desteklenmelidir.
8	Oyunlar, ortamın amaç ve içeriği ile ilişkili olmalıdır.
9	Seçimin çocukta olduğu farklı etkileşim ve zorluk derecelerine sahip oyunlar kullanılmalıdır.
10	Çocuğa öğrenme etkinliklerini seçme fırsatı vermek için etkinlikler çeşitlendirilmelidir.
11	Ortam, çocukların diğer çocuklarla görüşlerini ilgi alanlarına göre paylaşabilecekleri eposta, forum, sohbet odaları gibi araçlar barındırmalıdır
12	Çocuğa hikâyeyi değiştirebileceği ya da aktivitenin içeriğini değiştirebileceği etkileşimli içerikler

	sunulmalıdır.
No	İÇERİK BOYUTU ÖLÇÜTLERİ
1	İçerik yaşanmış ya da gerçeğe yakın biçimde kurgulanmış örnekler içermelidir.
2	Önemli kavramlar; risk durumlarını ve bunların olası nedenlerini içeren örneklere/problemlere gömülü olarak verilmelidir.
3	Farklı bakış açıları kazandırmak için aynı konudaki farklı örnekler birlikte sunulmalıdır.
4	Ele alınan örnekler/problemler belirli bir sonuçla bitmemiş, çoklu yorumlara açık olmalıdır.
5	Problemler/örnekler; nedenleri, sonuçları, tarafları vb. açılardan çok yönlü ele alınmalıdır.
6	İçerikteki problemlerde/ örneklerde duygusal boyutu öne çıkarmada aşırılıktan kaçınılmalıdır.
7	İçerik risk durumlarında yapılması gerekenler üzerine odaklanan örnekler içermelidir.
8	Kendi haklarına sahip çıkmanın ve diğerlerinin haklarına saygı duymanın, sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirmenin önemini vurgulayan mesajlar verilmelidir.
9	Çocuğun kendini koruması gereken durumları diğer durumlardan ayırabilmesi için gerekli ipuçları verilmelidir.
10	Çocuklara güvendiği ve onlara destek olabilecek (yardım alabileceği) kişilerle durumlarını paylaşma, destek alma yönünde mesajlar verilmelidir.
No	AKTİF DESTEK SİSTEMİ BOYUTU ÖLÇÜTLERİ
1	Site, sürekli ve aktif biçimde iletişim desteği sunacak, eğitimli bir gönüllü ekip tarafından izlenmelidir.
2	Çocuğun her türlü paylaşımı ya da sorusu için ekiple iletişime geçebileceği çevrimiçi iletişim olanakları (sohbet odası, msn...) sağlanmalıdır.
3	Sitede çocukların merak ettiği konuları sorabileceği, tartışabileceği uzman destekli ortamlar bulunmalıdır.
4	Çocuğa uygunsuz yorum, resim gibi içeriklerle karşılaştığında şikâyetini belirtebileceği bir sistem sağlanmalıdır.
5	Önemli, acil telefon numaraları, e-posta adresleri, ilgili kurum adresleri ortamda kolay erişilebilecek biçimde verilmelidir.
6	Çocuklara ortamda kendileri hakkında çok fazla kişisel bilgi vermelerinden kaynaklanabilecek riskler hatırlatılmalıdır.